

DE LA SUBSTANTIVIZAREA ÎN LIMBAJUL PRIMAR LA SUBSTANTIVIZAREA ÎN METALIMBAJ

0. Conversiunea – generalități

0.1. Conversiunea este considerată de majoritatea specialiștilor unul dintre procedeele/mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului în limba română, formarea de cuvinte noi realizându-se prin treceri ale unor cuvinte existente în limbă, numite cuvinte de bază, spre alte clase lexico-gramaticale. Acest procedeu presupune, în majoritatea situațiilor, modificarea caracteristicilor formale, lexicale, morfologice și sintactice ale unității de bază (vezi DTL 1998, p. 74), având multiple consecințe, inclusiv la nivel stilistic.

0.2. Destul de productivă în româna actuală (vezi Todi 2003, p. 402), conversiunea afectează, într-o măsură mai mică sau mai mare, toate clasele lexico-gramaticale. Cu toate acestea, conversiunea se supune unor restricții care nu-i permit unei unități lexicale să se convertească în orice. În acest sens, deși se pot forma substantive de la orice parte de vorbire¹, ceea ce-i întărește substantivului caracterul de clasă deschisă, migrarea substantivelor înspre alte clase lexico-gramaticale este rară (de exemplu, se întâmplă conversiunea substantivului în adjectiv, dar niciodată a substantivului în conjuncție).

0.3. În încercările de tipologizare a conversiunii s-a acordat adesea prioritate criteriului clasei lexico-gramaticale la care s-a realizat trecerea și astfel s-a ajuns la stabilirea principalelor tipuri de conversiune: *adjectivizarea*, *adverbializarea*, *prepoziționalizarea*, *conjuncționalizarea*, *interjecționalizarea* (cf. Sporiș 2013, p. 129).

Observație. Până în momentul de față nu au fost semnalate cazuri de pronominalizare, termenul fiind utilizat cu o altă accepțiune, și de numeralizare, iar verbalizarea se manifestă doar în stilul beletristic: „*Coifuri de coifuri se țandără*”².

După părerea noastră, cel mai important criteriu de clasificare a conversiunii este cel al tipului de limbaj în care se produce, în funcție de care distingem între *conversiunea în limbajul primar/limbajul-obiect* (DȘL 2005, p. 310) și *conversi-*

¹ Vezi, pentru conversiunea substantivelor și pentru conversiunea în substantive, GALR 2005, p. 130–134.

² Vezi, pentru verbalizare și exemplul aferent, Gherasim 2005, p. 30.

unea în metalimbaj³/metalingvistică⁴. În timp ce conversiunea în limbajul natural include cazurile consacrate de conversiune, deja menționate, conversiunea în metalimbaj cunoaște o singură ipostază: substantivizarea.

1. Substantivizarea în limbajul primar

1.1. Substantivizarea în limbajul primar reprezintă acel tip de conversiune interclasică (între clasele lexico-gramaticale) care constă în trecerea cuvintelor aparținând diverselor clase lexico-gramaticale, dar și a unor afixe, elemente de compunere și locuțiuni, în clasa lexico-gramaticală a substantivului, prin procedee morfosintactice sau sintactice, prin modificarea sau nemodificarea formei cuvintelor, convertitele dobândind și „funcția semantică denominativă” (GALR 2005, p. 135), specifică substantivului.

Substantivizarea poate fi marcată⁵ de *convertori/clasificatori morfologici substantivali* (Pană Dindelegan 2003a, p. 24): articolul definit, articolul nedefinit, desinența de plural *-uri*, desinențele de vocativ *-e, -ule, -o, -lor*, unele prepoziții, cratima, majuscula și minuscula⁶, sau nemarcată, rezultat al relației interlexematice (Neamțu 2014, p. 434).

1.1.1. Substantivizarea adjectivelor propriu-zise

1.1.1.1. Substantivizarea adjectivelor se realizează prin articulare cu articol definit/nedefinit: **Roșul** este culoarea mea preferată., prin anexarea desinențelor specifice vocativului: „**Jubito**, sunt eu la ușa înghețată...” (Bacovia, Vp, p. 16), **Deșteptule**, iar ai încurcat răspunsurile!, prin așezarea adjectivelor, cu sau fără prepoziție, într-un context tipic substantival: „**Orașul**, / seara... / Din statica uitării, / Destul **frumos**, / Destul departe” (Bacovia, Vp, p. 193), „**Și s-a pornit iubita / Și s-a pierdut în zare / Iar eu în golul toamnei / Chemam în aiurare...**” (Bacovia, Vp, p. 74), **Acei** învățați stăpâneau lumea., dar mai ales prin elipsa determinatului și înlocuirea acestuia prin determinant: *pătălăgică roșie* → *roșie*, *telefon mobil* → *mobil*.

Observație. În acest caz, elipsa presupune trei faze. Prima fază implică existența a două cuvinte aflate în relație sintactică: un adjectiv în nominativ₂ ce determină un substantiv în nominativ₁: **Culoarea verde este preferata reginei**. A doua fază, de *cedare–acceptare*, presupune ca determinatul să-i cedeze determinantului, obligatoriu caracterizat prin convertibilitate (capacitatea de a se converti), statutul său morfosintactic, iar a treia fază este de conversiune morfolologică și sintactică, adjectivul dobândind particularitățile morfosintactice specifice substantivului⁷.

³ Potrivit DȘL 2005, p. 310, metalimbajul este un limbaj secundar al cărui obiect îl reprezintă limbajul primar.

⁴ Despre conversiunea în metalimbaj se vorbește, de exemplu, în GALR 2005, p. 654.

⁵ Vezi, pentru mai multe informații despre conversiunea marcată și cea nemarcată, Neamțu 2014, p. 431–436.

⁶ Vezi, pentru definirea convertorilor și precizarea unor convertori, Neamțu 2014, p. 43, dar și Stoichițoiu Ichim 2006, p. 233; Bejan 1995, p. 12 și urm.; Sporiș 2013, p. 132; Terțea 2017, p. 75–85.

⁷ Vezi, pentru cele trei faze ale elipsei, Secieru 2007, p. 163.

Se consideră că se pot substantiviza aproximativ un sfert dintre adjective, mai ales cele care fac parte din fondul principal lexical, exprimă însușiri negative ale omului și sunt la gradul pozitiv (GALR 2005, p. 175). Întrucât multe dintre substantivele adjectivale sunt polisemantice, se apelează adesea la utilizarea lor cu sens figurat, mai ales în domeniile politic și sportiv, și, prin metonimie, culorile din sigla unui partid sau din echipamentul sportivilor, de exemplu, ajung să desemneze referenți (Stoichițoiu Ichim 2006, p. 276): **Roș-albaștrii** au câștigat meciul.

1.1.1.2. Celebrii „monștri sintactici”, adjectivele cu prepoziție ce îndeplinesc funcții sintactice nespecifice acestei clase (circumstanțial de timp, circumstanțial de cauză, circumstanțial de relație, complement prepozițional) suscită, în continuare, interesul specialiștilor: „Și, crescându-mă **de mic**, / Mi-ai fost singura avere” (Macedonski, Pr, p. 54), *O cunoșteam **de mică**; **De supărată**, nu mai știa ce să facă; **De frumoasă**, era frumoasă; **Din verde**, mărul s-a făcut galben.*

În scopul soluționării contradicțiilor generate de prezența prepoziției în fața adjectivului, s-a propus o variantă mai adecvată de interpretare a unităților date, și anume ca substantive convertite⁸, obținute prin conversiune marcată cu convertor substantival, prepoziția, care reprezintă și mijlocul de subordonare a substantivului față de verb⁹. În acest caz, substantivizarea adjectivului se realizează prin elipsa substantivului determinat și cuplarea prepoziției cu unitatea convertită: *O cunoșteam **de fată mică**. → O cunoșteam **de mică**.*

O atenție specială li se cuvine însă și adjectivele cu prepoziție din contexte de genul: Plecarea *ei **de tânără** în străinătate a ajutat-o să se maturizeze.*, termenul regent fiind reprezentat de un pronume în genitiv, cu care se acordă în gen și număr, dar nu și în caz. Ținând cont de precedentul creat, nu lipsită de argumente ni s-ar părea o reconsiderare a statutului morfologic al unității (*de) tânără*: substantiv convertit, rezultat al substantivizării adjectivului din sintagma substantiv + adjectiv: *Plecarea ei **de fată tânără** în străinătate... → Plecarea ei **de tânără** în străinătate...*, cu funcția sintactică de atribut substantival prepozițional.

Din moment ce în *Ea a plecat **de tânără** în străinătate*, avem substantiv convertit, cu funcția sintactică de circumstanțial de timp, firesc ar fi să avem tot substantiv și în contextul rezultat în urma substantivizării/nominalizării verbului: *Plecarea ei **de tânără** în străinătate...* Până la urmă, nici în structurile cu substantiv neconvertit însoțit de prepoziție nominalizarea verbului-regent nu antrenează convertirea substantivului în altceva: *Ea a plecat **de bucurie**.* → *Plecarea ei **de bucurie**...*

Într-adevăr, dacă schimbăm genul și/sau numărul pronumelui, aceeași schimbare se produce la nivelul substantivului determinant: *Plecarea ei **de tânără**... → Plecarea lui **de tânăr**...*, ceea ce nu reprezintă însă o consecință a acordului, ci a coreferențialității.

1.1.1.3. Însă nu întotdeauna substantivizarea adjectivele se realizează prin elipsa determinatului, acesta fiind și cazul substantivelor create după model fran-

⁸ Vezi, pentru întreaga argumentație, Neamțu 2014, p. 289–297, și Neamțu 2008, p. 118–121.

⁹ Vezi, pentru mai multe detalii privind calitatea de convertor substantival a prepoziției, Terțea (Indolean) 2017, p. 78.

cez, cu formă unică de neutru singular și sens abstract, întâlnite mai ales în limbajele de specialitate specifice unor domenii precum critica literară, psihologia, economia etc., dar și în creațiile literare: *binele, frumosul, absurdul, imaginarul, posibilului, realului, concretului*¹⁰, „Sămânța nemuririi, iubite, e cuvântul, / **Eternul** se ascunde sub coaja unei clipe” (Voiculescu, Us, p. 25), „Zbătăi, izbândă, fapte cenușă cad îndată, / Și numai **inutilul** din noi este etern” (Voiculescu, Us, p. 54).

1.1.1.4. Un caz aparte de substantivizare întâlnim și în structurile *prostul de tine, ticălosul de el, deșteptul de coleg, săracii de voi* (Sporiș 2013, p. 133). Dacă în *deșteptul coleg* (**Deșteptul** coleg a fost recompensat.), adjectivul antepus este doar „purtător” de articol definit, preluându-l de la substantiv, în *deșteptul de coleg* (**Deșteptul** de coleg a copiat la test.) se remarcă o inversare a raporturilor sintactice (Pană Dindelegan 2003b, p. 57), în sensul că adjectivul convertit în substantiv devine centru de grup substantival, ocupând poziția sintactică de subiect, iar substantivul succedent este în cazul acuzativ, cu funcția sintactică de atribut substantival/prepozițional.

1.1.1.5. Destul de rar, substantivizarea adjectivului se realizează prin izolarea lui de restul enunțului, ca apozitie, printr-o pereche de virgule sau prin două puncte: *Femeia, săraca, își pierduse toate avuțiile; Oamenii sunt de două feluri: buni și răi* (Neamțu 2008, p. 382).

1.1.2. Substantivizarea pronomelor

1.1.2.1. Substantivizarea pronomelor se realizează prin mijloace morfologice de substantivizare: articularea cu articol definit sau nedefinit (*-a, -le, un, o, niște* etc.) și atașarea desinenței de neutru plural *-uri* sau prin mijloace sintactice, de exemplu cuplarea cu un cuvânt din clasa determinanților (*acel nimeni*).

În limbajul primar se substantivizează unele pronume: pronumele personal *eu*, pronumele reflexiv *sine*, pronumele demonstrativ *aia* (Ilinca 2015, p. 84), pronumele nehotărâte *tot, cineva, oarecare*, pronumele negative *nimeni* și *nimic*, pronumele de întărire *însuși* etc.: „Și plopii plâng tot în oraș, / Și-n **totul** e-o grea agonie.” (Bacovia, Vp, p. 125), „Îvinge-vei oare? Nimic nu reține / Torentul ce curge și spre mare vine, / **De însuși împins**.” (Macedonski, Pr, p. 15). *Pari a avea un alt eu; Mi-am pierdut sinele; Un oarecare mi-a cerut informații., Era un nimeni; Sunt niște dulci nimicuri.*

1.1.3. Substantivizarea numeralului¹¹

1.1.3.1. Dintre subclasele de numere, cel mai frecvent se substantivizează numeralul cardinal, substantivizare marcată prin indici morfologici și/sau sintactici: „Și lasă-ne izbiți și duși și **doi**” (Stănescu, Op, p. 80), *Zecele primit m-a bucurat, Ai luat un doi la matematică; Pe patru nu mi-l treceți în catalog!; Nu pot să cred, alt nouă!;* și, destul de rar, celelalte: *Un al doilea ca el nu mai întâlnești* (vezi Ilinca 2005, p. 127).

¹⁰ Vezi Stoichițoiu Ichim 2006, p. 255 și urm., de unde sunt luate și exemplele.

¹¹ Pentru noi, numeralul reprezintă o clasă lexico-gramaticală, pentru că altfel nu s-ar mai pune problema conversiunii sale în altceva, cu valori ale altor clase: substantivală, pronominală, adjectivală și adverbială.

Dintre numerele cardinale, cele dintre 1 și 19 se substantivizează mai ales prin elipsa substantivului determinat, rezultând substantive ce denumesc note, cifre, monede/bancnote etc.: *Doiul* luat la matematică i-a stricat media; *Și-a plătit cheltuielile în sute*; *În curând va fi (ora) 12*; *Nimeni nu va uita războiul din (anul) 1913*; *Sosește mâine cu (trenul) 304*; *Va pleca cu (autobuzul) 33*¹². Alte numere substantivizate se întâlnesc în domeniul sportiv, denumind, de exemplu, echipa de fotbal a unei localități/țări (GALR 2005, p. 302): *Unsprezecele turdean a câștigat meciul*.

1.1.3.2. Deși este aproape unanim acceptat că numeralul se substantivizează, s-a trecut cu vederea un aspect important, și anume: numeralul cu ce valoare se substantivizează, din moment ce numeralul are mereu valori?! După părerea noastră, se substantivizează numeralul cu valoare substantivală, ceea ce evident nu s-a reflectat până acum și nici nu este necesar să se reflecte în denumirea substantivului convertit, pentru a evita astfel apariția unei denumiri discutabile: *numeral cu valoare substantivală substantivizat*, dar care, până la urmă, reflectă întocmai realitatea: un numeral, care doar are comportament substantival, sfârșește prin a se converti în substantiv.

Observație. În ceea ce privește valoarea adjectivală a numeralelor, suntem de părere că aceasta provine din valoarea pronominală, așa cum adjectivele pronominale provin din pronume: „*Nemuritoare strofă a pieptului, din care / Ies brațe-ngemănate ca două melodii*” (Voiculescu, Us, p. 83), *A doua ofertă mi-a surâs*; *Tustrei profesorii erau dedicați muncii lor*; *Câștigul întreit l-a bucurat enorm.*, iar valoarea adverbială a numeralelor provine din valoarea adjectivală: *Am venit întâi la tine*; *Câștigă întreit, dar tot nu-i ajunge*. După cum se poate observa, atâta vreme cât se acceptă statutul numeralului de clasă lexicogramaticală cu valori, considerăm că, în aceste două situații, mai adecvat ar fi să vorbim despre o *conversiune la nivelul valorilor*.

1.1.4. Substantivizarea verbelor la moduri nepersonale/formelor verbale non-finite (GBLR 2010, p. 286)

1.1.4.1. Deoarece verbele la moduri nepersonale prezintă trăsături specifice altor clase lexico-gramaticale, motiv pentru care gradul lor de convertibilitate este mai mare, GBLR 2010 (p. 287) și GALR 2005 (p. 580), ca să cităm doar două exemple, le plasează între clasa verbului și alte clase. Spre deosebire de acestea, verbele la moduri personale se pot substantiviza doar în limbajul poeziei, în scopuri pur expresive, și, după cum se va vedea, în metalimbaj.

1.1.4.2. Deși substantivizarea infinitivului lung-verb a fost, la un moment dat, destul de productivă¹³, ea nu mai reprezintă o transformare reperabilă în româna actuală, motiv pentru care formarea de substantive noi terminate în *-re* se explică prin derivare (GALR 2005, p. 577–578), și nu prin conversiune. De altfel, infinitivul lung-verb se mai păstrează astăzi doar în câteva imprecții: *Dare-ar boala în*

¹² Exemple construite după cele din GALR 2005, p. 302.

¹³ Însă, după cum afirmă Pană Dindelegan 2003a, p. 25, nu toate infinitivele acceptau substantivizarea: *apărerea, dispărerea, urârea* etc.

ei!, **Fir-ar să fie de treabă!** (vezi GALR 2005, p. 487), **Turbare-ar să turbe ca câinii!**; **Ardere-ai în foc să arzi!**; **Fire-ai al dracului să fii!**; **Și tu dormi, dormire-ai moartă!** (vezi Iordan, Robu, 1978, p. 475).

1.1.4.3. În ceea ce privește verbele la gerunziu, nu acestea se substantivizează, ci adjectivele obținute din ele, prin aceeași elipsă a substantivului determinat și preluarea caracteristicilor morfosintactice ale clasei de adopție: *Măinile tremurânde îl împiedicau să scrie.* → **Tremurânde** îl împiedicau să scrie; *Asistenta trebuia să stea lângă suferindă* (vezi Stoichițoiu Ichim 2006, p. 236), procedeu care nu este însă productiv în română, cum, de altfel, nu mai este productivă nici adjectivizarea gerunziilor, legătura fiind evidentă: din moment ce numărul adjectivelor gerunziale este relativ mic, la fel stau lucrurile și pentru substantivele obținute din acestea.

Totuși, cel puțin două substantive, *intrând* și *ieșind*, ar putea fi „formații după adjectivele franțuzești *rentrant* și *saillant*, și ele au fost calchiate ca substantive” (vezi SMFC 1967, p. 269; cf. și GALR 2005, p. 133, 582), dar, și în cazul de față, considerăm adecvată interpretarea lor ca substantive adjectivale, deoarece nu ne-ar fi imposibil să presupunem și aici trecerea printr-un stadiu intermediar adjectival: *Locul intrând al construcției...* → **Intrândul** construcției...

1.1.4.4. Participiul, unul dintre cele mai controversate moduri verbale, este utilizat astăzi fie ca subunitate: *A învățat mult*, fie ca adjectiv: *Omul învățat citise mult*. Și aici, adjectivele participiale sunt cele care se convertesc în substantive prin eliminarea substantivelor determinate și înglobarea sensului lor: **Învățatul** citise mult. „**Pe doborâți ridică din iaduri izbăviți**” (Voiculescu, Us, p. 91), „**Pentru că viața mea îi cunoaște / pe toți, născuții și nenăscuții; / care-au fost, care sunt**” (Stănescu, Op, p. 87).

Adjectivele participiale din structurile cu complement de agent, exprimat sau neexprimat: *Volumul citit de mine e interesant; Fotografiele făcute sunt reușite* etc. se convertesc mai rar în substantive, ceea ce se explică prin trăsăturile verbale mai puternice pe care le au în contextele menționate, acestea fiind, se pare, un factor de diminuare a gradului de convertibilitate.

1.1.4.5. Supinul, un alt mod nepersonal cu statut extrem de controversat, chiar desființat de unii și considerat substantiv verbal (Caragiu Marioțeanu 1962, p. 37), se substantivizează când este determinat de un adjectiv și/sau urmat de prepoziția *de* (Neamțu 2014, p. 435), conversiunea fiind marcată prin articol definit: **Culesul merelor m-a obosit**. și, mai rar, nedefinit: **De un pescuit ca acesta să tot ai parte!**, sau nemarcată: *M-am săturat de-atâta cules; Merg la cules de mere*.

Deși conversiunea verbelor la supin în substantive este frecventă/sistematică, nu toate supinele sunt convertibile: *aparținutul, bazatul, beneficiatul, părutul* (Pană Dindelegan 2003a, p. 26) etc. De asemenea, substantivele obținute din verbe la supin pot fi ușor confundate cu cele obținute din adjective participiale, și asta datorită omonimiei existente între ele, însă diferența se face ușor, prin apel la criteriul semantic: dacă primele conțin semul [+ Abstract], „denumind acțiunea, starea sau evenimentul, parafrazabil prin «faptul de a»”, celelalte conțin semul [- Abstract]

„denumind Agentul sau Pacientul, parafrazabil printr-o propoziție relativă: «cel care a făcut, a suferit o acțiune/stare», «ceea ce rezultă dintr-o acțiune/stare»” (GALR 2005, p. 581).

1.1.5. Substantivizarea adverbelor

1.1.5.1. Adverbele se convertesc în substantive prin conversiune marcată de convertori substantivali (articol definit sau nedefinit, desinența *-uri*, prepoziție): „*Dar prin copaci largi înserează / Într-un departe nins era tot așa*” (Bacovia, Vp, p. 84), *Binele este pretutindeni*, sau nemarcată, conversiunea fiind rezultatul plasării adverbelor în contexte nespecifice, de exemplu alături de un determinant-adjectiv: „*Din sânul vecinului ieri / Trăiește azi ce moare*” (Eminescu, P, p. 189).

1.1.5.2. În unele lucrări, se aduce în discuție substantivizarea adverbelor *românește, englezește, franțuzește* etc. (cf. Nica 1988, p. 97), atunci când sunt sinonime cu *limba română, limba engleză, limba franceză*: *Vorbește românește (limba română)/englezește (limba engleză)/franțuzește (limba franceză) (ibidem)*.

În ceea ce ne privește, ne manifestăm rezerva față de acest punct de vedere. Posibilitatea înlocuirii cu sintagmele *limba română, limba engleză* etc. nu reprezintă un argument suficient în sprijinul calității lor substantivale, întrucât încadrarea unui cuvânt într-o clasă lexico-gramaticală nu se face doar prin apel la criteriul semantic, ci și la alte criterii. De asemenea, nu se încadrează în contextele diagnostice ale substantivului, nu pot fi determinate prin articol definit/nedefinit și nu pot ocupa poziții sintactice specifice substantivului, iar funcția de complement direct poate fi contrazisă, mai potrivite fiind întrebările *în ce fel?*, *în ce mod?*, aferente circumstanțialului de mod, neexistând, astfel, destule argumente pentru încadrarea lor la substantive.

1.1.6. Substantivizarea interjecțiilor

Acest procedeu are un număr redus de fenomenalizări, substantivizarea realizându-se prin atașarea articolului definit, nedefinit, a desinenței *-uri* sau a unor determinanți specifici substantivului: „*Voi sta privind / Al vieții vals / Și câte sunt, ca un adio...*” (Bacovia, Vp, p. 165), *Avea un of care-i împovăra sufletul; Ofurile sale nu cunoșteau alinare; Materialul era împânzit de bip-bip-uri*. În cele mai multe dicționare, alături de interjecțiile ce funcționează pentru unele convertite pe post de cuvinte de bază, sunt înregistrate și substantivele ce provin din acestea: *scârț, zdup, baubau, of, pic, bip, hop, pitpalac, bâză, găză* etc. (vezi GALR 2005, p. 682).

1.1.7. Substantivizarea prefixelor, prefixoidelor și a sufixelor

Unele afixe și elemente de compunere savantă se convertesc, destul de rar, în substantive. În acest sens, putem cita substantivizarea prefixului *ex*, cu sensul de *fost*: „*Je-a transmis ex-ului său (fostul antrenor) Mourinho*”, a prefixelor *pro* și *contra*, cu sensul de *favorabil*, respectiv *opus*: *argumente pro și contra*, a prefixoidului *vice*: „*cazul vicelui Gheorghe Flutur*” și a sufixului *-ism*, în registrul colocvial: „*Pe acest fundal crește fundamentalismul, terorismul și toate ismele de care noi ne temem*”¹⁴.

¹⁴ Cazuri de conversiune și exemple luate din Stoichițoiu Ichim 2006, p. 305 și urm.

1.1.8. Substantivizarea locuțiunilor verbale

GALR aduce în discuție, cu caracter de noutate, conversiunea locuțiunilor verbale în locuțiuni substantivale, ceea ce se realizează prin substantivizarea verbului din structură: *a-și aduce aminte* → *aducere aminte*, *a-l trage inima* → *tragere de inimă*, *a băga de seamă* → *băgător de seamă* (GALR 2005, p. 139).

1.2. Substantivizarea în metalimbaj

1.2.1. În teoria metalimbajului, dezvoltată de Sf. Augustin și îmbrățișată de unii reprezentanți de seamă ai lingvisticii românești, se consideră că: „limbajul devine el însuși *res*, obiect de referință pentru alte semne, fără ca prin aceasta să înceteze a mai fi semn” (Munteanu 1986–1987, p. 12). Practic, aceasta este esența celui alt tip important de substantivizare, *substantivizarea în metalimbaj/substantivizarea metalingvistică/substantivizarea autononimică* (GALR 2005, p. 135), ultima denumire reflectând faptul că tot ceea ce se substantivizează în metalimbaj dobândește autonomie.

1.2.1. Deși fenomenul substantivizării în metalimbaj este pomenit în mai multe lucrări de specialitate, nu este neapărat numit astfel. De exemplu, în GLR 1966 se aduce în discuție *substantivizarea accidentală* a articolului, prepoziției, conjuncției etc., precum și a oricărei forme flexionare „când se întrebuintează ca nume ale formelor sau cuvintelor respective”: *un este, un pe, doi și, un u, un h, Pe este prepoziție*.¹⁵

GALR menționează substantivizarea în metalimbaj a prepozițiilor, conjuncțiilor și interjecțiilor: *Lipsește la; Îl scriu pe și; „Că” este o conjuncție subordinatoare.*, „*Ah*”-ul *Mariei m-a trezit; Soldatul a tras și imediat a auzit un „au”*¹⁶, dar și a verbelor la moduri personale, situație în care, de cele mai multe ori, se obțin substantive cu valoare stilistică: „*Eroarea este estele fără să fie el*” (vezi GALR 2005, p. 283), iar B. B. Berceanu este de părere că: „orice exprimare lingvistică, orice altă realitate, poate fi privită ca un nume nominativ și, paralel, orice înțeles poate fi privit ca noțiune.” (Berceanu 1971, p. 76).

În continuare, oprindu-se asupra calității de convertor universal a articolului, G. G. Neamțu afirmă că „cel puțin teoretic, articolul poate substantiviza «orice» (segment de cuvânt, sintagmă, segment de propoziție etc.): *un „a”, un „răz-”, „pe”-ul* (din acest context), *un „ah”*...” (Neamțu 2014, p. 431).

1.2.2. Așadar, substantivizarea în metalimbaj este accidentală și multe dintre cuvintele limbii, neconvertibile în limbajul primar, devin convertibile în metalimbaj, unde, de altfel, orice se poate substantiviza, fără nicio restricție: „*O hieroglifă din care picură / un punct / o dată pe zi / ca dintr-un «i» răsturnat*” (Dan, Pv, p. 27), „*De ce să ne temem / Despre un «aiurez»?*” (Bacovia, Vp, p. 287), „*Tatăl tău poate-i bătrânul acesta solitar / ca verbul a fi / pe care, iată, îl porți în spinare, / acum la orele serii, / ca pe o cocoasă de aur*” (Dan, Pv, p. 19), „*Pentru că-n toat-a ei fâptură / E-un «nu știu cum» și-un «nu știu ce»*” (Eminescu, P, p. 220).

¹⁵ Vezi, pentru substantivizarea accidentală și exemple, GLR 1966, p. 22.

¹⁶ Vezi, pentru substantivizarea interjecțiilor, a prepozițiilor și a conjuncțiilor, precum și pentru exemple, GALR 2005, p. 135, 654.

1.2.3. Mai mult decât atât, în mod paradoxal, substantivele însele, convertite sau nu în limbajul natural și indiferent de forma lor flexionară, se pot substantiviza în metalimbaj, rezultând *substantive metalingvistice*¹⁷/*substantive autonimice*, caz în care substantivizarea este mereu marcată de convertori substantivali (articol definit, articol nedefinit etc.) și/sau de convertori grafici (ghilimele, italice, grase): „*Când sângele s-oprește de frigul ce-l îngheață?... / Un Nu ca să rostească ce om ar îndrăzni?...*” (Macedonski, Pr, p. 58), *Lipsește un „să”!*.

Deoarece în metalimbaj orice cuvânt (și s-a văzut, nu doar cuvânt) „poate fi subiectul (= nomen) unui predicat” (Munteanu 1986–1987, p. 17), substantivele metalingvistice ocupă adesea poziția de subiect în nominativ sau alte poziții sintactice specifice substantivului: complement direct, complement indirect, atribut substantival etc.: „*Copiiilor*” este un substantiv cu formă de genitiv-dativ, opusul *lui aproape*; așa ajunge substantivul *copiiilor*, din exemplul anterior, să ocupe poziția sintactică de subiect, care, în limbajul primar, ar fi incompatibilă cu forma sa flexionară de genitiv-dativ. În consecință, ceea ce se produce aici este o substantivizare metalingvistică a substantivelor din limbajul primar, deci *însuși substantivul se poate substantiviza*, dar exclusiv la nivelul metalimbajului.

De asemenea, unele substantive convertite în limbajul primar, precum *binele*, *aproapele* etc., obținute din adverbele *bine* și *aproape* prin substantivizare marcată de articolul definit *-le*, pot fi implicate într-un nou proces de substantivizare, la nivelul metalimbajului de această dată, proces pe care am convenit a-l numi *RESUBSTANTIVIZARE*, termenul ales ilustrând însăși esența fenomenului: substantivizare în limbajul-obiect, urmată de substantivizare metalingvistică, deci o dublă substantivizare, prefixul *re-* marcând întocmai ideea de repetare: „*Binele*” pus în text nu era necesar!, „*Aproapele*” e substantiv comun.

1.2.4. Deoarece substantivizarea metalingvistică nu cunoaște limitări, obținându-se un număr infinit de unități, înregistrarea lor în dicționarele limbii reprezintă un deziderat imposibil de realizat și, în cele din urmă, nenecesar. În schimb, încurajăm și susținem înregistrarea în dicționare (sau măcar într-un dicționar de cuvinte convertite) a tuturor substantivelor obținute prin substantivizare în limbajul primar, în articole de dicționar separate de cele aferente cuvintelor de bază din care provin¹⁸.

Având în vedere productivitatea substantivizării în metalimbaj și, extrapolând, a conversiunii în general, ajungem la concluzia că acest procedeu este, de fapt, cel mai productiv în româna actuală.

2. Prin acestea, procedeu substantivizării, indiferent de tipul de limbaj în care se produce, și, implicit, cel al resubstantivizării și-au relevat importanța marcantă atât în îmbogățirea vocabularului, cât și în justificarea existenței celor două niveluri ale limbajului uman, a unității și a contiguității lor evidențiate, de-a lungul timpului, de teoreticienii metalimbajului.

¹⁷ Denumirea de *substantiv „metalingvistic”* apare, de exemplu, în GALR 2005, p. 298, desemnând unii adjuncți ai numeralului-substitut: *trei (de) și*.

¹⁸ Vezi, pentru unele convertite înregistrate în același articol de dicționar cu cuvintele de bază, DEX 1998.

BIBLIOGRAFIE

- ALIL = „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, I, 1964 și urm. (continuatoare a revistei „Studii și cercetări științifice”, Iași, I, 1950 și urm.).
- Bejan 1995 = Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Cluj, Editura Echinox, 1995.
- Berceanu 1971 = B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*. Cuvânt-înainte de Al. Graur, București, Editura Științifică, 1971.
- Caragiu Marioțeanu 1962 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, în SCL, XIII, 1962, p. 29–43.
- DEX 1998 = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, Academia Română–Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DȘL 2005 = Angela Bidu Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Manciș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*. Ediția a II-a, București, Editura Nemira & Co, 2005.
- DTL 1998 = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998.
- GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, I. Cuvântul, București, Editura Academiei Române, 2005.
- GBLR 2010 = Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Gabriela Pană Dindelegan, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Gherasim 2005 = Alexandra Gherasim, *Valorizare estetică prin conversiune*, în LR, XV, 2005, nr. 10, p. 25–30.
- GLR 1966 = *Gramatica limbii române*, vol. I. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București. Tiraj nou, Editura Academiei Române, 1966.
- Ilinca 2015 = Șt. M. Ilinca, *Gramatica instrumentală. Diagnosticare. Argumentare. Autoverificare*, București, Editura Andreas, 2015.
- Iordan, Robu 1978 = Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- LR = „Limba română”, București, I, 1952, și urm.
- Munteanu 1986–1987 = Eugen Munteanu, *Asupra distincției limbaj-obiect/metalimbaj în lucrările lui Augustin De dialectica și De magistro*, în ALIL, seria A–lingvistică, XXXI, 1986–1987, p. 9–21.
- Neamțu 2008 = G.G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și...distincții (cu trei seturi de grile rezolvate și comentate)*. Ediția a III-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Neamțu 2014 = G.G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014.
- Nica 1988 = Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.
- Pană Dindelegan 2003a = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, București, Editura Universității din București, 2003.
- Pană Dindelegan 2003b = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional, 2003.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.
- Secieru 2007 = Mihaela Secieru, *Nivelul sintactic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și completată, Iași, Editura Sedcom Libris, 2007.
- SMFC 1967 = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1967.
- Sporiș 2013 = Valerica Sporiș, *Adjectivul în limba română. Studiu gramatical și semantic*. Ediția a II-a revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2013.
- Stoichițoiu Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2006.
- Terțea Indolean 2017 = Andreea-Teodora Terțea Indolean, *Tipologia convertorilor*, în „Journal of Humanistic and Social Studies” (Arad), vol. VIII, 2017, no. 2, p. 75–85.
- Todi 2003 = Aida Todî, *Considerații asupra conversiunii în limba română actuală*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, București, Editura Universității din București, 2003.

Izvoare

- Bacovia, Vp = George Bacovia, *Versuri și proză*, București, Editura Eminescu, 1987.
 Dan, Pv = Vasile Dan, *Poem vechi*. O antologie în selecția autorului. Cu o postfață de Al. Cistelean, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2005.
 Eminescu, P = Mihai Eminescu, *Poezii*. Cuvânt-înainte de Tudor Arghezi. Prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Tabel cronologic de Ion Crețu, București, Editura Minerva, 1977.
 Macedonski, Pr = Alexandru Macedonski, *Poema rondelurilor*, București, Editura ERC PRESS, 2010.
 Stănescu, Op = Nichita Stănescu, *Oase plângând*. Prefață de Ion Pop, București, Editura Curtea Veche, 2011.
 Voiculescu, Us = Vasile Voiculescu, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară*, București, Editura Humanitas, 2006.

FROM NOMINALIZATION IN PRIMARY LANGUAGE TO NOMINALIZATION IN METALANGUAGE

(Abstract)

Conversion is a complex vocabulary enrichment process, with multiple consequences, consisting of one word passing to another lexico-grammatical class. The present article refers to nominalization, which is one of the types of conversion. Nominalization can be: nominalization in primary language and nominalization in metalanguage. In primary language, some of the adjectives, pronouns, numerals, non-personal verbal forms, adverbs, interjections, prefixes are converted into nouns using morphological methods (articulation with definite article, for example) and/or syntactic methods.

In metalanguage, anything can be transformed into a noun, this conversion being often marked by graphic converters (quotes, for example). By nominalization in metalanguage, the nouns themselves, whether converted or not in primary language, can become metalinguistic nouns. Renominalization involves the passage of a word through nominalization in primary language, followed by metalinguistic nominalization. Considering the main types of nominalization, we can conclude that nominalization is the most productive process in contemporary Romanian.

Cuvinte-cheie: *substantivizare, conversiune, convertori, articol hotărât, metalimbaj, limbaj primar.*

Keywords: *nominalization, conversion, converters, definite article, metalanguage, primary language.*

Universitatea Babeș-Bolyai
 Facultatea de Litere
 Cluj-Napoca, str. Horea, 31
 tercia_andreea@yahoo.com